

Фінанси, банківська справа та страхування

УДК 336.1:352

Чечетова Наталя Федорівна

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів та обліку
Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського*

Chechetova Natalia

*Doctor of Economics, Professor,
Professor of the Department of Finance and Accounting
Tavria National University named after V.I. Vernadsky
ORCID: 0000-0003-1988-2923*

Чечетова-Терашвілі Тетяна Михайлівна

*доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри міжнародного бізнесу та економічного аналізу
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця*

Chechetova-Terashvili Tatjana

*Doctor of Economics, Associate Professor,
Professor at the Department of International Business and Economic Analysis
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics
ORCID: 0000-0002-5217-9255*

Лелюк Наталія Євгенівна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансово-економічної безпеки, обліку та аудиту
Харківський національний університет
міського господарства ім. О.М. Бекетова*

Lelyuk Natalia

*Candidate of Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of
Financial and Economic Security, Accounting and Auditing
Kharkiv National University of Urban Economy named after O.M. Beketov
ORCID: 0000-0001-8144-7442*

**БЮДЖЕТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
МІСТА
BUDGET REGULATION OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE
CITY**

***Анотація.** Вступ. Стратегія міста – це визначення курсу його розвитку, яка дозволяє оцінити існуючі ресурси, визначити кінцеві та оперативні цілі, а також обрати оптимальний вектор розвитку для їх досягнення. Водночас бюджет міста є одним із найважливіших економічних регуляторів, а також основою фінансово-кредитного механізму реалізації стратегії розвитку міста. Звідси предметом дослідження є динаміка доходної та видаткової частини бюджету міста Харкова які відображають фінансову сторону стратегії розвитку міста.*

***Мета.** Метою дослідження є аналіз доходів та видатків бюджету міста та виявлення тенденцій їх зміни.*

***Матеріали і методи.** Емпіричною основою дослідження є статистичні та аналітичні дані, а також використовуються теоретичні та практичні методи дослідження. Теоретичні: проведення аналогій між явищами в бюджетній системі, вивчення та аналіз різноманітних матеріалів за темою, порівняльний аналіз доходних та видаткових статей бюджету міста Харкова, узагальнення статистичних даних. Основним методом дослідження є аналіз.*

Результати. В результаті дослідження були виявлені найважливіші джерела доходів та витрат за останні п'ять років, їх кількісні зміни. Акцентується увага на тому, що при аналізі напрямків розподілу доходної частини бюджету необхідно враховувати ризики та наслідки, які були викликані військовими діями. Встановлено, що при формуванні бюджету у воєнні роки постала дилема вибору напрямків витрачання бюджетних коштів. Бюджет став інструментом вибору між соціальною сферою та економікою. Акцентовано, що попри усі проблеми, викликані війною першим завданням бюджету є забезпечення якості життя населення міста та подальший розвиток його економіки.

Перспективи. Функціонування економіки міста в умовах війни потребує від місцевої влади створення сприятливих умов для залучення інвестицій, створення робочих місць, зростання обсягів надходження до бюджету, та ефективно розпоряджатися і нарощувати отримані фінансові ресурси, своєчасно реагувати на непередбачувані виклики, а також швидко пристосовуватися до нових умов господарювання.

Ключові слова: *стратегія міста, бюджет міста, доходи та видатки бюджету, економіка міста, економічний та соціальний розвиток міста, місцева влада.*

Summary. *Introduction. The city strategy is the determination of the course of its development, which allows to assess existing resources, determine final and operational goals, and also to choose the optimal vector of development for their achievement. At the same time, the city budget is one of the most important economic regulators, as well as the basis of the financial and credit mechanism for implementing the city development strategy. Hence, the subject of the study is the dynamics of the revenue and expenditure part of the budget of the city of Kharkiv, which reflect the financial side of the city development strategy.*

Purpose. The purpose of the study is to analyze the revenues and expenditures of the city budget and identify trends in their change.

Materials and methods. The empirical basis of the study is statistical and analytical data, and theoretical and practical research methods are also used. *Theoretical:* conducting analogies between phenomena in the budget system, studying and analyzing various materials on the topic, comparative analysis of revenue and expenditure items of the budget of the city of Kharkiv, generalization of statistical data. The main method of the study is analysis.

Results. As a result of the study, the most important sources of income and expenses over the past five years and their quantitative changes were identified. Attention is focused on the fact that when analyzing the directions of distribution of the budget revenue, it is necessary to take into account the risks and consequences that were caused by military actions. It is established that when forming the budget during the war years, a dilemma arose in choosing the directions of spending budget funds. The budget became a tool for choosing between the social sphere and the economy. It is emphasized that, despite all the problems caused by the war, the first task of the budget is to ensure the quality of life of the city's population and the further development of its economy. Local authorities are working to create favorable conditions for attracting investments, creating jobs, increasing budget revenues, and are able to effectively manage and increase the received financial resources, respond in a timely manner to unforeseen challenges, and also quickly adapt to new economic conditions.

Prospects. The functioning of the city's economy in wartime requires local authorities to create favorable conditions for attracting investment, creating jobs, increasing budget revenues, and effectively manage and increase the financial resources received, respond in a timely manner to unforeseen challenges, and quickly adapt to new economic conditions.

Key words: *city strategy, city budget, budget revenues and expenditures, city economy, economic and social development of the city, local government.*

Постановка проблеми. Сучасне місто – це система життєзабезпечення, яка працює без збоїв, зручно організований рух транспорту, хороші дороги та сучасна сфера послуг. Водночас, місто також має бути комфортним соціальним середовищем. Відповідно завданням міської влади є реалізація стратегії розвитку міста та досягнення головної мети – підвищення якості життя людей. Кошти державного та місцевих бюджетів є основою для забезпечення сталої динаміки соціально-економічного розвитку міста, покращення якості суспільних благ та інструментом підвищення добробуту населення. Від раціонального та ефективного використання бюджетних ресурсів залежить рівень та якість життя громадян відповідного міста. Належний рівень бюджетних ресурсів міста дозволяє вирішувати завдання, які визначені стратегією його розвитку. Натомість в умовах воєнного стану процеси формування і виконання бюджету міста значно ускладнюються. Крім того, пріоритети щодо напрямів спрямування бюджетних коштів теж змінюються. Зокрема, в бюджеті міста Харкова на перший план виходять питання відбудови зруйнованої інфраструктури міста, підтримки внутрішньо-переміщених осіб, допомоги постраждалим родинам, підтримки малого та середнього бізнесу, організація навчання школярів, медичне забезпечення населення тощо. Також в умовах війни, низка підприємств міста значно скоротила або припинила свою роботу, що негативно позначається на формуванні обсягу доходів і відповідно видатків місцевого бюджету. Зазначене свідчить про виникнення суттєвих бюджетних обмежень. З огляду на зазначене слід зауважити, що в сучасних умовах військової агресії, потребують особливої уваги дослідження процесу формування доходів бюджету міста, якісного управління бюджетними коштами, раціонального

їх розподілу та ефективного використання. Цим і визначається актуальність даної статті, яка полягає насамперед у тому, що місцевий бюджет як фінансово-економічний фактор відіграє важливу роль у соціально-економічному розвитку міста, а також впливає на ефективність роботи місцевого самоврядування на сучасному етапі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування та виконання державного та місцевих бюджетів, і, зокрема бюджету міста, досліджує цілий ряд вчених. Дослідженню особливостей організації та ефективного управління бюджетом міста, концептуальних основ бюджетного процесу присвячені наукові праці таких зарубіжних вчених, як Н. Аберкромбі (N. Abercrombie), Н. Брюс (N. Bruce), Д. Дісон (D. Dyson), С. Кларк (C. Clark), П. Майсгрейв (P. Maysgrave), Дж. Стігліц (J. Stiglitz), та інші. Вагомий внесок у дослідження теоретичних та практичних засад формування та використання бюджету міста внесли також українські науковці. Зокрема, Ю. Радіонов досліджував стан формування та виконання державного та місцевих бюджетів, а також управління фінансовими ресурсами міст в умовах воєнного стану [1]. Т. Г. Бондарук досліджував проблеми формування місцевих бюджетів у контексті вирішення завдань воєнного часу, та визначив роль органів місцевого самоврядування у забезпеченні відновлення економіки територій у поствоєнний період [2]. Вчені І. О. Луніна, О. С. Білоусова, Н. Б. Фролова розглядали проблему формування фіскального простору регіонів у воєнний та поствоєнний періоди [3]. В своїх роботах І. О. Луніна обґрунтовуючи питання бюджетної децентралізації, зазначає, що вони в основному зводяться до підвищення бюджетної самостійності місцевих органів влади та збільшення доходів місцевих бюджетів [4]. Л. Бенівська та Р. Карвацький аналізують фінансову стійкість місцевих бюджетів за видатками та виявили основні тенденції і проблеми фінансової стійкості місцевих бюджетів в умовах війни [5]. Цим же питанням присвячені

дослідження І. Микитюк [6]. Автори Наконечна Ю., Демиденко Л. здійснюють аналіз джерел формування коштів місцевих бюджетів в умовах воєнного стану і перспективі повоєнного відновлення, акцентуючи у вагу на доходах і витратах місцевих бюджетів [7]. Піхоцька О. М., Ющик Ю. В. у своїй статті окреслюють законодавчі зміни, спричинені збройною агресією, стосовно здійснення бюджетної політики на загальнодержавному та місцевому рівнях [8]. Роботи Балацького Є.О. містять методологічні засади управління бюджетом міста [9]. В контексті зазначених досліджень залишається актуальним питання моніторингу доходів місцевих бюджетів в умовах невизначеності зумовлених воєнним станом і пошук шляхів зміцнення фінансової стійкості місцевої громади міста. Недостатня увага в науковій літературі приділяється також і питанням формування оптимальної стратегії соціально-економічного розвитку міста з урахуванням його бюджетного потенціалу.

Метою статті є вивчення механізму формування доходної та видаткової частини бюджету міста Харкова та його вплив на соціально-економічний розвиток міста в умовах війни, а також дослідження основних тенденцій та проблем бюджетної політики міста.

Матеріали і методи. Емпіричною основою дослідження є статистичні та аналітичні дані, теоретичні та практичні методи дослідження, праці вітчизняних та зарубіжних авторів, що провадять свої науково-практичні дослідження у царині бюджетної політики. Теоретичні: проведення аналогій між явищами в бюджетній системі, вивчення та аналіз різноманітних матеріалів за темою, порівняльний аналіз доходних та видаткових статей бюджету міста Харкова, узагальнення статистичних даних.

Виклад основного матеріалу. Розвиток економіки міста – це безперервний процес зміни його соціально-економічного стану. Водночас цей розвиток має базуватися на визначеній стратегії, а напрями її реалізації

підкріплені відповідними бюджетними ресурсами. Наявність стратегії розвитку міста є відповідним бізнес-планом підприємця, який дозволяє оцінити існуючі як матеріальні так і фінансові ресурси, визначити кінцеві цілі, та обрати оптимальний шлях для їх досягнення. Місто Харків в своїй стратегії орієнтується на досвід та стандарти провідних європейських міст, які, в першу чергу, є економічно розвинутими, безпечними та комфортними для проживання. В Стратегії розвитку міста Харкова до 2020 року була визначала місія міста – «бути точкою інноваційно-креативного зростання національної економіки з комфортними умовами проживання освіченого й здорового населення», а його візія передбачала – «велике європейське зелене місто з унікальною архітектурою, з комфортними і безпечними умовами проживання освіченого населення, яке працює в інноваційно-креативних галузях економіки» [10]. Проблема корегування стратегічного вектору розвитку міста та прийняття нової стратегії є вкрай актуальною для Харкова саме зараз, оскільки місто працює та виживає в умовах війни під постійними обстрілами та руйнуваннями. Саме стратегія повинна визначити пріоритети у бюджетних видатках міста. Бюджет міста є одним із інструментів впливу на соціально-економічні процеси місцевої громади. Цей вплив проявляється як у процесі формування бюджету, так і в процесі його використання для здійснення різноманітних соціальних та економічних витрат. Економічні відносини, пов'язані з здійсненням видатків з місцевого бюджету виявляються через конкретні види видатків, які мають кількісну та якісну характеристику. Якісна характеристика дозволяє встановити економічну природу та громадське призначення кожного виду бюджетних видатків, а кількісна характеристика дозволяє визначити величину таких бюджетних видатків у кожному конкретному бюджетному періоді. Бюджетні видатки мають стимулювати економічний розвиток міста.

Водночас слід також зауважити, що система стратегічного планування не приділяє належної уваги формуванню бюджетної стратегії як основної складової системи стратегічного планування, припускаючи лише виявлення певних співвідношень між стратегічними цілями та бюджетними можливостями та обґрунтуванням відповідних бюджетних обмежень. Тому слід погодитися з виявленим розривом між стратегічним та бюджетним плануванням, а звідси необхідно опрацьовувати підходи до виключення розриву, у тому числі за допомогою удосконалення методології формування та виконання бюджету міста. Слушною також вважаємо позицію науковців, що бюджет міста має бути поділений на поточний, що фінансує поточні питання, та стратегічний, спрямований на реалізацію пріоритетних проектів, включених до стратегії соціально-економічного розвитку міста. Під стратегічним бюджетом слід розуміти документ, який інтегрує елементи стратегічного планування та бюджетного контролю. На сьогодні, у в умовах нестабільності та невизначеності розвитку економіки міста, стратегічний бюджет є на часі. Він має формувати засади утримання на належному рівні економіку міста, інфраструктуру життєдіяльності, соціальний захист, певний рівень комфортності проживання та формувати засади інноваційного повоєнного відновлення. Таким чином, під стратегічним бюджетом розуміють метод, що з'єднує в одне ціле стратегічне планування, облік, контроль та аналіз, у межах кожного центру відповідальності чи процесу, задля довгострокової перспектив та досягнення бажаних результатів економічного та соціального розвитку міста. Актуальним питанням залишається розробка та вдосконалення механізмів формування та витрачання бюджетних коштів, заснованих на синтезі стратегічного та бюджетного планування.

В статті акцентуємо увагу на дослідженні доходів та видатків бюджету та бюджетного процесу в місті Харкові. Слід наголосити, що в умовах воєнного стану, управління бюджетними коштами має певні

особливості, які відрізняються від тих умов, які зазвичай відбуваються в мирний час. Повномасштабна військова агресія негативно вплинула на стан, подальший економічний та соціальний розвиток міста Харкова. У результаті бойових дій суттєвих пошкоджень зазнали розміщені в місті підприємства, в тому числі постраждала значна кількість промислових підприємств. На початок 2023 року кількість фізичних осіб – підприємців міста Харкова склала 119,7 тис., а на початок 2022 року таких підприємців нараховувалося 123,4 тис. Перемістили бізнес з Харкова та змінили юридичну адресу 267 фізичних осіб – підприємців [12].

Натомість в умовах воєнного стану з 2022 по 2025 роки в місті Харкові забезпечено ефективне управління бюджетними ресурсами шляхом прийняття цілеспрямованих дій, які передбачають регулювання доходів та видатків, та визначають пріоритетність цих видатків. Зокрема, підґрунтям, що формує особливості сучасного бюджетного процесу, є ухвалена Урядом постанова від 11.03.2022 № 252 «Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану», якою визначено особливості формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану [11]. Ґрунтуючись на положеннях нормативно-правових актів, в процесі виконання бюджету Харківської міської територіальної громади за зазначений період вдалося уникнути критичного скорочення основних джерел доходу місцевого бюджету, забезпечити його збалансованість, оптимізувати структуру витрат та їх переорієнтованість на підтримку життєдіяльності населення міста.

Формування доходів місцевого бюджету міста Харкова здійснюється на основі загального та спеціального фондів, динаміка їх зміни відображена в табл. 1.

Таблиця 1

Доходи бюджету міста Харкова за 2021-2025 р., млн. грн.

Джерела доходів	2021	2022	2023	2024	2025 (проект)
Всього доходів	17310,5	15824,0	18170,9	19910,0	22097,0
Власні доходи бюджету	14504,2	13391,4	14490,5	14195,5	16014,9
загальний фонд	14092,8	13216,6	14312,3	13842,4	15857,7
спеціальний фонд	411,4	174,8	178,2	353,10	147,2
Трансферти	2806,2	2432,6	3680,4	5714,5	6082,1

Джерело: складено авторами на основі даних [12]

В результаті військової агресії у 2022 році доходи та видатки місцевого бюджету зменшились відповідно на 8,58%. Натомість прийняття владою нормативних документів щодо підтримки малого та середнього бізнесу, перебудови та прилаштування стратегії виробничої діяльності підприємств, які залишилися працювати в місті, до нових економічних реалій, дозволило певним чином стабілізувати економічний потенціал міста, та збільшити надходження до місцевого бюджету. Уже в 2023 році доходи у порівнянні з 2022 роком збільшилися на 14,8%, та на 4,9% порівняно з довоєнним 2021 роком. Причому це збільшення було досягнуто за рахунок збільшення власних доходів бюджету.

Певну частину доходної частини бюджету складають міжбюджетні трансферти. За п'ятирічний період у структурі бюджету міста Харкова трансферти зросли з 16,2% у довоєнному 2021 році до 28,6% у 2024 році, а також заплановане їх зростання на 27,5% у 2025 році. Трансферти з державного бюджету Харківській міській громаді передбачені: на компенсацію втрат доходів місцевих бюджетів внаслідок надання державою податкових пільг зі сплати земельного податку (на 2025 рік – 310, 1 млн. грн); здійснення повноважень органів місцевого самоврядування на деокупованих, тимчасово окупованих та інших територіях України, що зазнали негативного впливу у зв'язку з повномасштабною збройною агресією російської федерації (на 2025 р. –

1 042,4 млн. грн.); на аварійно-відновлювальні роботи житлово-комунальної сфери (на 2025 р.-1 000,0 млн. грн) тощо. Крім того, це трансферти від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ (на 2025 р. – 184,6 млн. грн.).

Одним із основних доходних джерел бюджету Харківської міської територіальної громади залишаються податки (табл. 2).

Таблиця 2

Податкові надходження до бюджету міста Харкова за 2021-2025 р.,

тис. грн

Податки	2021	2022	2023	2024	2025 (проект)
Податок на доходи фізичних осіб	7 751 551,8	9 097 890,5	9 018 925,1	8 002 304,5	8 751 578,3
Податок на прибуток підприємств	20 860.3	7 317.1	36 802.3	51 017.6	7 717,5
Акцизний податок	752 670.2	504 909.9	880 064.3	1 151 027.5	1 249 862, 4
Податок на нерухоме майно	389 827.1	154 426.6	238 432.4	184 347.9	289 268.2
Плата за землю	1 840 131.5	638 920.4	945 040.4	558 169.4	1 272 079.6
Транспортний податок	7 984.6	3 023.3	7271.6	9148.6	9 687.9
Збір за місця для паркування транспортних засобів	15 757.6	4 428.9	-	-	29 423.0
Туристичний збір	8 636.1	3 328.3	3 762.7	2 841.1	2 816.8
Єдиний податок	2 956 295.5	2 694 352.4	2 930 387.3	3 629 536.0	3 995 172.0
Екологічний податок	6 128.8	3 478.2	8 520.3	12 812.4	9 539.9
Податкові надходження	13783368.4	13588341.5	14387478.6	13785556.9	15553288.4

Джерело: складено авторами на основі даних [12]

Податок на доходи фізичних осіб формує більше половини обсягу загального фонду бюджету міста. Його надходження плануються на 2025 рік у сумі 8751,6 млн. грн., що на 8,6% більше від надходжень цього

податку в 2024 році. У 2024 році надходження податку на доходи фізичних осіб зменшились на 1 016,6 млн гривень (на 11,3%) у порівнянні з 2023 роком, та на 12,1% у порівнянні з 2022 роком, у зв'язку з зарахуванням цього податку з оподаткування доходів у вигляді грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержаних військовослужбовцями, поліцейськими та особами рядового і начальницького складу у повному обсязі до Державного бюджету України.

В структурі загального фонду бюджету Харківської міської територіальної громади на 2025 рік цей податок складає 55,2%, проте в 2023 році він складав 63% (табл. 3).

Таблиця 3

**Частка окремих податків у податкових надходженнях бюджету міста
Харкова, у відсотках**

Податки	2021	2022	2023	2024	2025 (проект)
Податок на доходи фізичних осіб	56,24	66,95	62,65	58,07	56,25
Податок на прибуток підприємств	0,15	0,05	0,26	0,37	0,5
Рентна плата	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001
Акцизний податок	5,46	3,72	6,12	8,35	8,04
Податок на нерухоме майно	2,83	1,14	1,66	1,34	1,86
Плата за землю	13,35	4,70	6,57	4,05	8,18
Транспортний податок	0,06	0,02	0,05	0,07	0,06
Збір за місця для паркування транспортних засобів	0,11	0,03	-	-	0,19
Туристичний збір	0,06	0,02	0,03	0,02	0,02
Єдиний податок	21,45	19,82	20,37	26,32	25,68
Екологічний податок	0,04	0,03	0,06	0,09	0,06
Податкові надходження, %	100	100	100	100	100

Джерело: складено авторами на основі даних [12]

За рахунок місцевих податків та зборів у 2025 році буде сформовано 35,3% доходів загального фонду бюджету громади (5598,4 млн. грн.). До місцевих податків належать податок на майно, який складається: з податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки; плати за землю; транспортного податку. Крім того, до місцевих податків також належать єдиний податок, збір за місця для паркування транспортних засобів та туристичний збір. У структурі місцевих податків та зборів на 2025 рік найбільша частка належить єдиному податку - 71,4%, плата за землю - 22,7%; податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки – 5,2% та інші податки – 0,7%. Надходження акцизного податку, який підлягає зарахуванню до місцевих бюджетів, у 2025 році планується в обсязі 1249,9 млн. грн. Крім того, заплановані надходження податку на прибуток підприємств міської комунальної власності – 7,7 млн. грн.

Неподаткові надходження також визначають певну частину доходів загального фонду місцевого бюджету. Зокрема, у 2025 році частина чистого прибутку (доходу) комунальних підприємств становитиме 28,4 млн. грн., адміністративних зборів – 70,6 млн. грн., плата за оренду міського комунального майна – 49,0 млн. грн., адміністративні штрафи – 16,6 млн. грн., кошти за використання земельних ділянок комунальної власності без належного оформлення – 65,0 млн. грн.

Загальний обсяг доходів спеціального фонду на 2025 рік визначено в сумі 147,2 млн. грн., що майже вдвічі менше обсягу спеціального фонду 2021 року. Структуру цього фонду формують 47,6% кошти від продажу землі (70,0 млн. грн.), 46% - власні надходження бюджетних установ (67,7 млн. грн.) та 6,4% - екологічний податок (9,5 млн. грн.).

Виконання бюджету Харківської міської територіальної громади у 2022-2024 роках здійснювалось в складних умовах економічного розвитку, обумовленого продовженням воєнних дій на території Харківської області.

Видаткова частина бюджету міста було переорієнтовано на фінансування першочергових заходів, пов'язаних із забезпеченням фінансування безперервної роботи об'єктів критичної інфраструктури, першочергових потреб мешканців територіальної громади та заходів щодо соціальної підтримки населення міста. Економічну діяльність підприємств стримував системний обстріл енергетичної системи, що негативно позначалося на виробничій діяльності суб'єктів підприємництва. Державна та міжнародна підтримка дозволили профінансувати витрати, пов'язані з забезпеченням необхідного рівня житлово-комунального та соціального обслуговування громадян, ліквідацією наслідків зруйнованої інфраструктури міста, енергозабезпечення міста та створенням автономної системи теплопостачання Харкова.

Основним інструментом підвищення ефективності видатків бюджету міста Харкова стало використання програмно-цільового методу управління бюджетними ресурсами, що забезпечує їх концентрацію на пріоритетних напрямках. Це пов'язано з тим, що програмний бюджет є найважливішим інструментом управління видатками. Практика реалізації бюджетних програм протягом останніх років переконливо доводить, що використання програмного інструментарію дозволяє підвищити гнучкість управління бюджетними ресурсами при досягненні стратегічних цілей економічного розвитку, сприяє мінімізації витрат та підвищенню ефективності надання всіх видів бюджетних послуг. Більше того, застосування програмного формату дозволяє зробити процес формування бюджету стратегічним та фінансово обґрунтованим, а також розглянути різноманітні варіанти реалізації програм. Водночас слід звернути увагу на те, що, відповідно до світової бюджетної практики, однією з найскладніших проблем при розробці та реалізації бюджетних програм є побудова системи показників очікуваних результатів.

Розглянемо фактичні показники виконання бюджету за видатками міста Харкова загалом за 2021 -2025 рр. (табл. 4). Слід зауважити, що повномасштабна військова агресія негативно вплинула на стан, подальший економічний та соціальний розвиток міста Харкова. Проте, незважаючи на воєнні ризики, у 2023 році видатки бюджету міста збільшилися на 2 864,8 млн. грн. або в 1,2 рази у порівнянні з 2022 роком. А видаткова частина бюджету на 2025 рік затверджена в сумі 21 171,3 млн. грн., що на 25,9% більше видатків 2023 року, у тому числі видатки загального фонду – 15 631,8 млн. грн., спеціального фонду – 5 539,5 млн. грн.

Якщо детально проаналізувати видатки бюджету, то побачимо реальну ситуацію із зміною фінансової політики, яка відображена у напрямках спрямування фінансових ресурсів і є віддзеркаленням обставин, що склалися в країні після російського вторгнення. Так, якщо в 2021 році пріоритетними напрямками витрачання бюджетних ресурсів міського бюджету залишалися своєчасне фінансування заробітної плати, соціальних виплат та допомог, енергоресурсів та розвиток найважливіших сфер життєдіяльності міста. То у воєнні роки протягом останніх трьох років в першу чергу забезпечувалося фінансування невідкладних та першочергових видатків, пов'язаних з функціонуванням міської інфраструктури. Особлива увага приділяється відновленню зруйнованих та пошкоджених об'єктів критичної інфраструктури у сфері житлово-комунального господарства. На ці напрями у планах на 2025 рік передбачено 1997,2 млн. грн., зокрема, на реконструкцію та ремонт об'єктів теплопостачання та водовідведення, які були пошкоджені внаслідок бойових дій, а також розвиток інфраструктури автономної системи опалення - 570,4 млн гривень та на відновлення житлового фонду (з урахуванням придбання матеріалів) – 1426,8 млн. грн. На будівництво захисних споруд цивільного захисту (протирадіаційного укриття) на території шкіл планується спрямувати 11,0 млн. грн.

Таблиця 4

Видатки бюджету міста Харкова за 2021-2025 р., млн. грн.

Напрями видатків	2021	2022	2023	2024	2025 (проект)
Державне управління	1 308 797	847 411	902 925	1 221 893	1 694 408
Освіта	5 256 869	5 037 424	4 184 434	4 582 089	4 657 479
Охорона здоров'я	510 850	411 944	424 570	528 443	535 259
Соціальний захист та соціальне забезпечення	655 144	411 357	663 106	1 006 171	754 503
Культура і мистецтво	438 240	276 011	322 345	392 228	749 002
Фізична культура і спорт	222 801	183 004	181 541	183 243	244 372
Житлово-комунальне господарство	3 428 728	4 409 266	4 546 237	5 234 980	4 315 872
Будівництво та регіональний розвиток	2 733 669	174 155	2 083 680	1 368 196	1 627 741
Транспорт та транспортна інфраструктура	2 046 563	2 003 158	2 957 224	3 386 839	5 399 476
Зв'язок, телекомунікації та інформатика	120 900	53 832	66 158	106 784	128 610
Інші програми та заходи, пов'язані з економічною діяльністю	486 410	246 897	341 113	1 050 788	383 589
Реалізація програм допомоги і грантів Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій	-	-	213 757	1 183	-
Захист населення і територій від надзвичайних ситуацій	7 034	4 931	7 758	36 907	81 622
Охорона навколишнього природного середовища	5 510	-	600	5 963	9 539
Засоби масової інформації	14 830	13 126	14 710	19 842	22 734
Обслуговування місцевого боргу	296 192	200 736	324 076	3 379	80 766
Резервний фонд	13 208	92 058	48 256	-	150 000
Міжбюджетні трансферти	435 592	140 570	272 388	258 014	-
Всього видатків	17 983 344	14 505 886	17 341 341	19 386 950	21 836 905

Джерело: складено авторами на основі даних [12]

Водночас од ним із важливих факторів підвищення якості життя харків'ян є збереження політики міської влади щодо створення соціальної сфери, привабливої для мешканців міста та нових людей, переселенців з прифронтових регіонів. З метою створення комфортного соціального середовища місцевою владою реалізується бюджетна політика, що поєднує програми розвитку з програмами соціальної спрямованості. У новому фінансовому 2025 році витрати на соціальну сферу становлять 33,33% від загальної суми видатків бюджету. Враховуючи обмежений обсяг доходів бюджету, зростає необхідність забезпечення ефективного використання бюджетних коштів із збереженням високої якості надання муніципальних послуг. Найбільшим обсягом видатків, як і у довоєнний 2021 рік так і у період війни становлять видатки на програму «Освіта». Так, у 2021 році вони становили 5 256 869 тис. грн., а планові видатки на 2025 рік дещо зменшилися (частина учнів були вимушені виїхати з міста), але залишилася все ж на високому рівні - 4 657 479 тис. грн. Відповідна тенденція щодо щорічного збільшення видатків відбувається за соціальними програмами «Соціальний захист і соціальне забезпечення», «Охорона здоров'я», «Культура і мистецтво», «Фізична культура і спорт».

Другим по значущості у видатках бюджету міста є видатки на житлово-комунальне господарство та благоустрій міста. Нагальними у сфері житлово-комунального господарства виступають питання, що пов'язані: з підвищенням ефективності та надійності функціонування комунального господарства і систем життєзабезпечення населення; задоволенням потреб населення і господарського комплексу в житлово-комунальних послугах; відновленням, реконструкцією і модернізацією об'єктів житлово-комунальної інфраструктури, що зазнала пошкоджень під час обстрілів; підтримання у належному технічному і санітарному стані житлових будинків та об'єктів благоустрою на прибудинковій території тощо.

В цілому в 2025 році видатки на виконання заходів, пов'язаних з утриманням та належною експлуатацією житлового фонду та прибудинкової території передбачено збільшити порівняно з довоєнним 2021 роком на 25,8%. Нажаль збільшення таких видатків буде спрямовано не на інвестування в новітні ресурси, а на відновлення існуючого господарства, якому війною нанесена значна шкода.

У Харкові протягом багатьох років реалізовувалася програма доступного житла за рахунок коштів міського бюджету. Харків'янам, які потребують покращення житлових умов, надавалася можливість отримати довгостроковий пільговий кредит, бюджетну підтримку або компенсацію відсотків за іпотечними банківськими кредитами на житло. Незважаючи на військові дії, міська влада продовжує підтримувати молоді сім'ї, спрямовуючи з бюджету на поліпшення їх житлових умов 90,9 млн. грн. Ці кошти передбаченні на надання довгострокових кредитів: молодим сім'ям та самотнім молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) і придбання житла; учасникам бойових дій, які брали участь в антитерористичній операції; працівникам бюджетних установ та комунальних підприємств, науково-педагогічним працівникам; учасникам бойових дій, які брали участь в забезпеченні оборони України, захисті безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією проти України; внутрішньо переміщеним особам.

При плануванні видатків необхідно врахувати, що вони по різному впливають на економічний розвиток громади. Так, видатки інвестиційного характеру стимулюють економіку міста та забезпечують збільшення податкових надходжень до бюджету і підвищують його фінансову стійкість. Натомість соціальні видатки створюють умови комфортного рівня життя громадян в місті, за рахунок фінансування загальних соціальних послуг, а також фінансово підтримують певний прошарок населення міста щодо яких громада бере на себе відповідальність (табл.5).

Таблиця 5

Фактичне співвідношення між бюджетними видатками бюджету на соціальну сферу та на економіку міста Харкова за 2021-2025 роки, %

Напрями видатків	2021	2022	2023	2024	2025 (проект)
Загальнодержавні функції	7,28	5,84	5,20	6,3	7,75
Соціальна сфера	39,39	43,56	33,31	34,51	33,33
Економіка міста	49,4	47,49	56,41	57,50	54,29
Інші програми та заходи	1,87	2,14	3,51	0,36	4,63
Міжбюджетні трансфери	2,42	0,97	1,57	1,33	-
Всього видатків	100	100	100	100	100

Джерело: складено авторами на основі даних [12]

Варто зауважити, що бюджет міста Харкова має спрямованість на підтримку економіки громади. Рівень таких видатків у структурі видатків місцевого бюджету щорічно зростає, у 2025 році видатки на економіку міста становитимуть 54,29% всіх бюджетних видатків, проти 49,4% у довоєнному 2021 році.

Щодо капітальних видатків бюджету слід зазначити, що військова агресія вплинула на певне їх зменшення, наприклад, у 2022 році. На цей напрямок було спрямовано тільки 842 877 тис. грн. бюджетних коштів, при тому що в 2021 році такі видатки становили 5 891 306,2 тис. грн. Водночас вже на 2025 рік бюджетом громади заплановані видатки у сумі 4 828 113,5 тис. грн. З метою підвищення інвестиційної привабливості міста всі останні роки здійснювалася реалізація Міської програми інноваційної та інвестиційної діяльності та іміджевих проектів на 2017–2025 роки[13]. Міжнародні рейтингові агентства «Moody's Investors Service Inc», «Fitch Ratings Ltd» та Національний рейтингове агентство ТОВ «Рейтингове агентство «ІБІ-Рейтинг» попри воєнну агресію присвоїли місту Харкову

рейтинг, рівень якого знаходяться на одному рівні з кредитними рейтингами України.

Таким чином, проведення виваженої бюджетної політики, спрямованої на вирішення існуючих питань соціального та економічного розвитку територіальної громади в умовах воєнного часу, комплексний та системний аналіз всіх сфер міської інфраструктури дозволяє місцевій владі належно організувати управління бюджетним процесом та забезпечити підтримку фінансової стійкості бюджету Харківської міської територіальної громади.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Дослідженням встановлено, що бюджетне регулювання економічного розвитку міста має ґрунтуватися на стратегії, яка визначатиме його довгострокові перспективи розвитку та має бути підкріплена відповідними бюджетними видатками. Водночас військові дії вносять свої корективи в бюджетну політику міста. Слід відмітити, що державна влада спростила процедуру та розширила повноваження органів місцевого самоврядування в царині управління коштами місцевих бюджетів. З початком війни доходи бюджету міста Харкова знизилися і, в першу чергу, через зменшення обсягів підприємницької діяльності. Натомість фінансова підтримка держави та міжнародних організацій дозволила стабілізувати бюджетний процес, наростити доходи, що дозволило певною мірою виконати завдання перед громадянами міста. Проведення виваженої бюджетної політики, спрямованої на вирішення існуючих питань соціального та економічного розвитку територіальної громади в умовах воєнного часу, комплексний та системний аналіз діяльності галузей і сфер міської інфраструктури дозволили протягом 2021-2025 років належно організувати управління бюджетним процесом та забезпечити збалансованість бюджету Харківської міської територіальної громади, максимальне використання наявних можливостей і резервів щодо наповнення бюджету, оптимізацію

структури витрат та фінансування першочергових заходів, спрямованих на підтримку життєдіяльності населення міста, прозорість і відкритість системи управління муніципальними коштами. Проведений аналіз є актуальним для розробки та реалізації стратегії економічного розвитку міста з одночасною розробкою бюджетної стратегії, в яких має бути врахувати досвід функціонування міста в несприятливих, нестабільних або й кризових умовах, щоб в найближчий період повоєнного відновлення країни забезпечити економічне зростання кожної громади та створити умови якісного життя. Ці положення мають стати предметом подальших наукових досліджень стратегій розвитку громад міста.

Література

1. Радіонов Ю. Формування і виконання державного та місцевих бюджетів в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2023. № 53. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/issue/view/53> (дата звернення: 15.05.2025).
2. Бондарук Т.Г. Місцеві бюджети у контексті вирішення завдань воєнного часу та забезпечення відновлення економіки територій. *Ефективна економіка*. 2024. № 10. URL: <https://www.nauka.com.ua/index.php/ee/issue/view/179> (дата звернення: 15.05.2025).
3. Луніна І.О., Білоусова О.С., Фролова Н.Б. Особливості формування фіскального простору у воєнний та поствоєнний періоди. *Економіка та держава*. 2022. № 4. С. 20-28. URL: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=5161&i=3> (дата звернення: 15.05.2025).
4. Луніна І.О. Публічні фінанси в макроекономічній політиці зростання: монографія; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». Київ, 2020. 440 с.

5. Беновська Л. та Карвацький Р. Видатки місцевих бюджетів в контексті забезпечення фінансової стійкості місцевих бюджетів в умовах війни. *Світ фінансів*. 2024. № 1(78). С. 85-97.
6. Микитюк І. Фінансова стійкість та безпека місцевого бюджету. *Вісник КНТЕУ*. 2013. № 1. С. 86–97.
7. Наконечна Ю., Демиденко Л. Джерела формування коштів місцевих бюджетів в Україні в умовах воєнного стану. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки»*. 2025. № 3. С 121-129. URL: <https://www.inter-nauka.com/ua/archive/archive-of-issues-ekonomika/> (дата звернення: 15.05.2025).
8. Піхоцька О. М., Ющик Ю. В. Аналіз виконання бюджетів в період воєнного стану. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна*. 2022. Вип. 35. С. 25-32
9. Балацький Є.О. Методологічні засади управління бюджетом міста: оптимізація формування і використання: дис.на здобуття доктора економ.наук.: спец.08.00.08 – гроші, фінанси і креди. ДВНЗ «УАБС НБУ». Суми, 2012. 487 с.
10. Стратегія розвитку міста Харкова до 2020 року. URL: <https://www.city.kharkov.ua/assets/files/docs/zakon/strategy2411.pdf> (дата звернення: 15.05.2025).
11. Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2022 № 252. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.05.2025).
12. Звіти про виконання бюджету Харківської міської територіальної громади за 2020-2024 роки. *Офіційний сайт Харківської міської ради*. URL: <https://www.city.kharkiv.ua/> (дата звернення: 15.05.2025).

13. Міська програма інноваційної та інвестиційної діяльності та іміджевих проєктів на 2017-2025 роки. Офіційний сайт Харківської міської ради. URL: <https://www.city.kharkiv.ua/> (дата звернення: 15.05.2025).

References

1. Radionov Yu. (2023). Formuvannia i vykonannia derzhavnoho ta mistsevykh biudzhetyv v umovakh voiennoho stanu. *Ekonomika ta suspilstvo*. № 53. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/issue/view/53/> [in Ukrainian].

2. Bondaruk T.H. (2024) Mistsevi biudzhety u konteksti vyrishennia zavdan voiennoho chasu ta zabezpechennia vidnovlennia ekonomiky terytorii. *Efektivna ekonomika*. № 10. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/issue/view/179/> [in Ukrainian].

3. Lunina I.O., Bilousova O.S., Frolova N.B. (2022). Osoblyvosti formuvannia fiskalnoho prostoru u voiennyi ta postvoiennyi periody. *Ekonomika ta derzhava*. № 4. pp. 20-28. URL: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=5161&i=3/> [in Ukrainian].

4. Lunina I.O. Publichni finansy v makroekonomichnii politytsi zrostannia: monohrafiia. (2020), NAN Ukrainy, DU «In-t ekon. ta prohnouzuv. NAN Ukrainy». Kyiv. 440 p. [in Ukrainian].

5. Benovska L. ta Karvatskyi R. (2024). Vydatky mistsevykh biudzhetyv v konteksti zabezpechennia finansovoi stiikosti mistsevykh biudzhetyv v umovakh viiny. *Svit finansiv*. № 1(78). pp. 85-97 [in Ukrainian].

6. Mykytiuk I. (2013). Finansova stiikist ta bezpeka mistsevoho biudzhetu. *Visnyk KNTEU*. № 1. pp. 86–97 [in Ukrainian].

7. Nakonechna Yu., Demydenko L. (2025). Dzherela formuvannia koshtiv mistsevykh biudzhetyv v Ukraini v umovakh voiennoho stanu. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Serii: «Ekonomichni nauky»*. №

3. pp. 121-129. URL: <https://www.inter-nauka.com/ua/archive/archive-of-issues-ekonomika> [in Ukrainian].

8. Pikhotska O. M., Yushchuk Yu. V. (2022). Analiz vykonannia biudzhetyv v period voiennoho stanu. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava. Seriya ekonomichna*. Vyp. 35. pp. 25-32 [in Ukrainian].

9. Balatskyi Ye.O. (2012). Metodolohichni zasady upravlinnia biudzhetom mista: optymizatsiia formuvannia i vykorystannia: dys.na zdobuttia doktora ekonom.nauk.: spets.08.00.08 – hroshi, finansy i kredy. *DVNZ «UABS NBU»*. Sumy. 487 p. [in Ukrainian].

10. Stratehiia rozvytku mista Kharkova do 2020 roku. URL: <https://www.city.kharkov.ua/assets/files/docs/zakon/strategy2411.pdf/> [in Ukrainian].

11. Deiaki pytannia formuvannia ta vykonannia mistsevykh biudzhetyv u period voiennoho stanu: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11.03.2022 № 252. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-2022- %D0%BF#Text/](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-2022-%D0%BF#Text/) [in Ukrainian].

12. Zvity pro vykonannia biudzhetu Kharkivskoi miskoi terytorialnoi hromady za 2020-2024 roky. *Ofitsiyni sait Kharkivskoi miskoi rady*. URL: [https://www.city.kharkiv.ua.](https://www.city.kharkiv.ua/) [in Ukrainian].

13. Miska prohrama innovatsiinoi ta investytsiinoi diialnosti ta imidzhevykh proektiv na 2017-2025 roky. *Ofitsiyni sait Kharkivskoi miskoi rady*. URL: <https://www.city.kharkiv.ua/> [in Ukrainian].